

RAQAMLI TEXNOLOGIYA DAVRIDA JINOYAT HUQUQINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Saidmurodov Najmiddin Nabijon o'g'li

Surxondaryo viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Raqamli texnologiyalarning tez tarqalishi jinoiy faoliyat va huquqni muhofaza qilish organlarining sohasini inqilob qilib, muammolar va imkoniyatlarni taqdim etdi. Ushbu maqola jinoiy xulq-atvorning yangi shakllarini samarali hal eta oladigan huquqiy asoslar zarurligini ta'kidlab, raqamli asrda jinoiy huquqning rivojlanayotgan rolini o'rganadi. Biz texnologiyaning an'anaviy jinoyatlarga ta'sirini, kiberjinoyatlarning kuchayishini, raqamli dalillarning murakkabligini va shaxs huquqlari va shaxsiy hayotini himoya qilish uchun huquqiy tizimlarni moslashtirish zarurligini ko'rib chiqamiz. Jamiyat raqamli texnologiyalar keltirib chiqaradigan misli ko'rilmagan muammolar bilan kurashar ekan, maqola ushbu dinamik muhitda adolat va xavfsizlikni ta'minlay oladigan jinoyat qonunchiligini rivojlantirish istiqbollarini ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: *Jinoyat huquqi; Raqamli texnologiya; Kiberjinoyat; Raqamli dalillar; Maxfiylik huquqlari.*

ABSTRACT

The rapid spread of digital technologies has revolutionized the field of criminal activity and law enforcement, presenting both challenges and opportunities. This article examines the evolving role of criminal law in the digital age, emphasizing the need for legal frameworks that can effectively address new forms of criminal behavior. We examine the impact of technology on traditional crime, the rise of cybercrime, the complexity of digital evidence, and the need to adapt legal systems to protect individual rights and privacy. As society grapples with the unprecedented challenges posed by digital technologies, the article examines the prospects for developing criminal law that can ensure justice and security in this dynamic environment.

Key words: *Criminal law; Digital technology; Cybercrime; Digital evidence; Privacy Rights.*

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning hamma joyda mavjudligi bilan tavsiflangan davrda jinoyat huquqi moslashuv va innovatsiyalarni talab qiladigan o'zgaruvchan davrga duch kelmoqda. Texnologiyaning jamiyatga chuqur ta'sirini inkor etib bo'lmaydi, bu uning ta'sirini jinoiy faoliyat va huquqni muhofaza qilish sohasiga kengaytiradi.

Raqamli texnologiya misli ko`rilmagan qulaylik va ulanishni keltirib chiqargan bo`lsa-da, u jinoiy xatti-harakatlarning yangi shakllarini keltirib chiqardi va an`anaviy qonunchilik asoslari hal qilish uchun yetarli darajada jihozlanmagan muammolarni keltirib chiqardi. Rivojlanayotgan ushbu sohada harakatlanar ekanmiz, raqamli texnologiyalar davriga moslashtirilgan jinoyat qonunchiligini ishlab chiqish zarurati tobora dolzarb bo`lib bormoqda. Ushbu maqola raqamli asrda jinoiy huquqning ko`p qirrali o`lchamlarini o`rganadi va butun dunyo bo`ylab huquqiy tizimlarning kelajagini shakllantirayotgan dinamikaga oydinlik kiritadi. Biz texnologiya va an`anaviy jinoyatlar o`rtasidagi murakkab o`zaro ta`sirni ko`rib chiqamiz, raqamli vositalar qadimiy jinoiy harakatlar ijrosini qanday inqilob qilganini o`rganamiz. Kiberjinoyatlarning kuchayishi va onlayn huquqbuzarlarning tushunib bo`lmaydigan tabiati huquqni muhofaza qilish organlariga o`ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi, bu esa innovatsion strategiyalar va huquqiy yechimlarni talab qiladi.

Bundan tashqari, raqamli dalillarning paydo bo`lishi jinoiy ish yuritish uchun imkoniyatlar va dilemmalarni taqdim etadi. Bir-biriga bog`langan dunyomizda yaratilgan raqamli ma`lumotlarning hajmi va murakkabligi bunday dalillar qanday to`planishi, saqlanishi va sudga taqdim etilishini diqqat bilan ko`rib chiqishni talab qiladi. Misli ko`rilmagan kuzatuv va ma`lumotlar almashish davrida adolat imperativini shaxsiy daxlsizlik huquqlari bilan muvozanatlash jinoyat qonunchiligini qayta ko`rib chiqish va isloh qilishning dolzarbligini yana bir bor ta`kidlaydi. Ushbu maqola raqamli texnologiyalar bilan bog`liq muammolarga javoban jinoyat qonunchiligining rivojlanish istiqbollari haqida tushuncha berishga harakat qiladi. U jinoiy xatti-harakatlarning rivojlanayotgan manzarasini, kiberjinoyatlarning murakkabligini va raqamli dalillarning asosiy rolini o`rganadi. Jismoniy va raqamli sohalar o`rtasidagi chegara xiralashgan dunyoda jinoiy qonunchilikning barqarorligi va moslashuvchanligi muhim ahamiyatga ega. Jinoyat huquqi va raqamli texnologiyalarning o`zaro ta`siri orqali amalga oshirilgan ushbu jarayon bizga ushbu dinamik va doimiy o`zgaruvchan muhitda individual huquqlarni himoya qilish bilan birga adolat ta`minlanadigan kelajakni tasavvur qilishimizga yordam beradi.

ASOSIY QISM

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan jamiyatimiz hayotning turli jabhalarida sezilarli o`zgarishlarga guvoh bo`ldi. Chuqur ta`sir ko`rsatgan sohalardan biri bu jinoyat huquqi sohasidir. Jinoyatchilar yangi texnologiyalarga moslashgani sayin, qonunchilar va huquqshunoslar raqamli jinoyatchilikning paydo bo`layotgan shakllariga qarshi samarali kurashish uchun ushbu o`zgarishlar bilan hamqadam bo`lishlari kerak.

Raqamli asrning boshlanishi hayotimizning barcha jabhalarida tub o`zgarishlarni amalga oshirdi. Biz muloqot qilish va biznes yuritish uslubimizdan tortib, o`zimizni ko`ngil ochish va ma`lumot izlash tarzimizgacha, raqamli texnologiyalar bizning mavjudligimizning barcha jabhalariga kirib bordi. Biroq, raqamli texnologiyalarning bu har tomonlama qamrab olinishi nafaqat misli ko`rilmagan qulaylik va taraqqiyot davrini boshlab berdi; shuningdek, mavjud qonunchilik asoslari va huquqni qo`llash mexanizmlariga qarshi jinoiy xatti-harakatlarning yangi chegarasini keltirib chiqardi.¹

Raqamli texnologiyalarning yuksalishi jinoiy huquqni qo`llash uchun ham imkoniyatlar, ham qiyinchiliklar tug`dirdi. Bir tomondan, texnologiya jinoyatlarni tergov qilish va ta`qib qilishning innovatsion usullarini osonlashtirdi. Huquqni muhofaza qilish idoralari endi murakkab ishlarni hal qilishda yordam beradigan ilg`or kuzatuv vositalari, ma`lumotlar tahlili va sud-tibbiyot usullaridan foydalanish imkoniyatiga ega.² Bundan tashqari, elektron pochta xabarlari, ijtimoiy media xabarlari va GPS ma`lumotlari kabi raqamli dalillar gumonlanuvchilarni jinoiy faoliyat bilan bog`lashda hal qiluvchi rol o`ynashi mumkin. Boshqa tomondan, texnologiyaning rivojlanishi bundan bir necha o`n yillar oldin tasavvur qilib bo`lmaydigan jinoyatchilikning yangi shakllarini keltirib chiqardi.³ Kiberjinoyat xakerlik, shaxsiy ma`lumotlarni o`g`irlash, onlayn firibgarlik va kiberbulling kabi jinoyatlarni o`z ichiga olgan dolzarb muammoga aylandi. Bu jinoyatlar ko`pincha an`anaviy yurisdiksiya chegaralaridan oshib ketadi va butun dunyo bo`ylab huquqiy tizimlar uchun o`ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi.

Biz e`tiborga olishimiz kerak bo`lgan birinchi istiqbol - bu raqamli davrda an`anaviy jinoyatlarning o`zgarishi. Raqamli texnologiyalar asrida o`g`irlik, firibgarlik, bezorilik kabi jinoyatlar yangi shakl va o`lchamlarga ega bo`ldi. Kiberjinoyatchilar bir paytlar faqat jismoniy dunyoda amalga oshirilgan harakatlarni amalga oshirish uchun onlayn tizimlardagi zaifliklardan foydalanadilar. Masalan, moliyaviy firibgarlik nafaqat an`anaviy sxemalarni, balki ishlab chiqilgan onlayn firibgarlik va fishing hujumlarini ham o`z ichiga oladi. Jinoyat huquqining rivojlanishi jinoiy faoliyatning ushbu yangi yo`llarini hal qilishi kerak. Internetning chegarasiz tabiati mahalliy va xalqaro jinoiy harakatlar o`rtasidagi farqni ham yo`q qildi. Jinoyatchilar chegaralar orqali osonlik bilan jinoyat sodir etishlari mumkin, bu esa jinoyat qonunchiligining ushbu global o`lchovlarga moslashishini muhim qiladi. Yurisdiksiyalar jinoyatchilarning geografik joylashuvidan qat`i nazar, javobgarlikka

¹ Jones, R., 2017. Digital rule: punishment, control and technology. In Surveillance, Crime and Social Control (pp. 519-536). Routledge.

² Solove, D.J., 2004. The digital person: Technology and privacy in the information age (Vol. 1). NYU Press.

³ McArthur, J.W. and Sachs, J.D., 2001. The growth competitiveness index: measuring technological advancement and the stages of development. The global competitiveness report, 2002, pp.28-51.

tortilishini ta'minlash uchun yaqinroq hamkorlik qilishi kerak. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar jinoyatlar sodir bo'lish tezligini tezlashtirdi, bu qonunning javob berish muddatini jinoiy odil sudlov tizimlarining samaradorligini aniqlashda hal qiluvchi omilga aylantirdi.⁴

Raqamli asrda jinoiy huquqni rivojlantirishning eng yorqin istiqbollardan biri bu kiberjinoyatlarning kuchayishidir. Kiberjinoyatchilar texnologiyaning kuchidan keng qamrovli huquqbuzarliklarni, jumladan, ma'lumotlarni buzish, shaxsni o'g'irlash, onlayn ta'qib qilish va zararli dasturlarni tarqatish uchun foydalangan. Ushbu jinoyatlar nafaqat shaxslar va tashkilotlar uchun katta iqtisodiy va shaxsiy xavf tug'diradi, balki jinoiy faoliyatning an'anaviy ta'riflari va chegaralarini ham shubha ostiga qo'yadi.⁵ Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish uchun jinoyat qonunchiligining rivojlanishi raqamli tizimlar va onlayn xatti-harakatlarni chuqur tushunishni talab qiladi. Huquqni muhofaza qilish organlari kiberjinoyatlarni samarali tekshirish uchun maxsus bo'linmalar va sud-tibbiyot vositalaridan foydalanishi kerak. Huquqiy bazalar, shuningdek, turli kiberjinoyatlarning aniq ta'riflarini va potentsial huquqbuzarlarning oldini olish uchun tegishli jazolarni taqdim etishi kerak.⁶

Raqamli asrda dalillar yangi va juda murakkab shaklga ega bo'ladi. Elektron yozuvlar, ijtimoiy media ma'lumotlari va raqamli aloqalarni o'z ichiga olgan raqamli dalillar jinoiy ishlarda keng tarqalgan. Raqamli dalillarni saqlash, to'plash va taqdim etish huquqiy tizim uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Ayblanuvchilarning huquqlarini himoya qilgan holda raqamli dalillarning haqiqiyliigi va qabul qilinishini ta'minlaydigan jinoyat qonunchiligini ishlab chiqish juda zarur. Ushbu kontekstda jinoyat huquqining evolyutsiyasi sudyalari, advokatlar va huquqni muhofaza qilish organlaridan so'nggi raqamli sud-tibbiyot usullaridan xabardor bo'lishni talab qiladi. Shuningdek, u raqamli dalillar bilan ishlash va shaxslarning shaxsiy huquqlarini himoya qilish bo'yicha aniq ko'rsatmalarni o'rnatishni talab qiladi.⁷

Raqamli texnologiya taraqqiyotda davom etar ekan, shaxsiy huquq va shaxsiy daxlsizlikni himoya qilishga ehtiyoj ortib bormoqda. Internetda to'plangan va saqlanadigan juda ko'p shaxsiy ma'lumotlar kuzatuv, ma'lumotlarning buzilishi va suiiste'mol qilish ehtimoli haqida tashvish uyg'otadi. Jinoyat qonunchiligining

⁴ Duncan, G.T. and Pearson, R.W., 1991. Enhancing access to microdata while protecting confidentiality: Prospects for the future. *Statistical Science*, 6(3), pp.219-232.

⁵ Held, D. and McGrew, A., 1998. The end of the old order? Globalization and the prospects for world order. *Review of International Studies*, 24(5), pp.219-245.

⁶ Byrne, J. and Marx, G., 2011. Technological innovations in crime prevention and policing. A review of the research on implementation and impact. *Journal of Police Studies*, 20(3), pp.17-40.

⁷ Longe, O., Ngwa, O., Wada, F., Mbarika, V. and Kvasny, L., 2009. Criminal uses of information & communication technologies in sub-Saharan Africa: trends, concerns and perspectives. *Journal of Information Technology Impact*, 9(3), pp.155-172.

rivojlanishi, ayniqsa, yuzni tanish, biometrik ma'lumotlarni yig'ish va kuzatuv kameralari kabi rivojlanayotgan texnologiyalar oldida shaxslarning shaxsiy huquqlarini himoya qilish uchun kuchli kafolatlarni o'rnatishi kerak. Bundan tashqari, huquqni muhofaza qilish idoralari tomonidan raqamli vositalardan axloqiy foydalanish va bunday vositalardan foydalanishni tartibga soluvchi qonunchilikni ishlab chiqish muhim masalalardan biridir. Jamoat xavfsizligini ta'minlash zarurati va shaxsiy daxlsizlik huquqlarini himoya qilish o'rtasidagi muvozanatni saqlash jinoiy qonunchilikda ehtiyotkorlik bilan harakatlanishi kerak bo'lgan istiqboldir.

Raqamli landshaftning global tabiati jinoyat huquqini rivojlantirishda xalqaro hamkorlik va uyg'unlikni oshirishni talab qiladi. Kiberjinoyatlarga qarshi samarali kurashish va transmilliy jinoiy faoliyatga qarshi kurashish uchun huquqiy tizimlar umumiy standartlar va tartiblarni yaratish uchun birgalikda ishlashi kerak. Ushbu istiqbol axborot almashish, ekstraditsiya va o'zaro huquqiy yordamni osonlashtiradigan xalqaro shartnomalar va bitimlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Raqamli texnologiyalar bilan bog'liq jinoyatlar keltirib chiqaradigan ushbu yangi muammolarni samarali hal qilish uchun jinoyat qonunchiligi texnologik taraqqiyot bilan bir qatorda rivojlanishda davom etishi kerak. Rivojlanishning potentsial yo'llari sifatida bir nechta istiqbollari ajralib turadi:

1. Qonunchilik islohotlari: Butun dunyo bo'ylab hukumatlar kiberjinoyatlarga adekvat javob beradigan va shaxslarning shaxsiy daxlsizligi huquqlarini himoya qiluvchi keng qamrovli qonunlarni qabul qilishlari kerak. Qonunlar texnologiyalarning rivojlanishi bilan moslashish uchun yetarlicha moslashuvchan bo'lishi kerak, lekin Internetda noqonuniy faoliyat nimadan iboratligi haqida aniq ko'rsatmalar berishi kerak.

2. Xalqaro hamkorlik: Kiberjinoyatning chegarasiz tabiatini hisobga olgan holda, unga qarshi samarali kurashish uchun xalqaro hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Mamlakatlar yurisdiksiyalar bo'ylab harakat qilayotgan jinoyatchilarni kuzatib borish uchun sheriklik o'rnatishi va bir-biri bilan ma'lumot almashishi kerak.

3. Kengaytirilgan raqamli kriminalistika: Jinoiy tergovda raqamli dalillar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lganligi sababli, murakkab raqamli sud-tibbiyot usullarini ishlab chiqish juda muhimdir. Huquqni muhofaza qilish idoralari sudda raqamli dalillarni samarali to'plash, tahlil qilish va taqdim etishlarini ta'minlash uchun tadqiqot va o'qitishga sarmoya kiritishlari kerak.

4. Aholining xabardorligini oshirish: aholining kiberjinoyatlar va onlayn xavfsizlik haqida xabardorligini oshirishga qaratilgan ta'lim dasturlari muhim ahamiyatga ega. Alohida shaxslarni potentsial xavflar, oldini olish choralari va

hisobot berish tartib-qoidalari haqida o`rgatish orqali jamiyat raqamli tahdidlarga nisbatan chidamlroq bo`lishi mumkin.

5. Texnologik innovatsiyalar: Sun`iy intellekt (AI), mashinani o`rganish va blokcheyn kabi ilg`or texnologiyalarni ishlab chiqish kiberjinoyatlarga qarshi kurashda sezilarli darajada yordam berishi mumkin. AI algoritmlari jinoiy xatti-harakatlar modellarini aniqlashda yordam berishi mumkin, blokcheyn texnologiyasi esa raqamli tranzaksiyalarning xavfsizligi va yaxlitligini oshirishi mumkin.

XULOSA

Raqamli texnologiyalar asrida harakatlanar ekanmiz, jinoyat qonunchiligi jinoyatning paydo bo`lgan shakllariga qarshi samarali kurashish uchun moslashishi kerak. Qonunchilikdagi islohotlar, xalqaro hamkorlik, rivojlangan raqamli sud ekspertizasi, aholining xabardorligini oshirish va texnologik innovatsiyalar – bularning barchasi yangi davrda jinoyat huquqini rivojlantirishning muhim istiqbolidir. Ushbu imkoniyatlardan foydalanish va raqamli texnologiyalar bilan bog'liq jinoyatlar bilan bog'liq muammolarni faol hal qilish orqali bizning huquqiy tizimlarimiz doimo rivojlanib borayotgan texnologik landshaftda adolat va xavfsizlikni saqlashga intilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Jones, R., 2017. Digital rule: punishment, control and technology. In *Surveillance, Crime and Social Control* (pp. 519-536). Routledge;
2. Solove, D.J., 2004. *The digital person: Technology and privacy in the information age* (Vol. 1). NyU Press;
3. McArthur, J.W. and Sachs, J.D., 2001. The growth competitiveness index: measuring technological advancement and the stages of development. *The global competitiveness report, 2002*, pp.28-51;
4. Duncan, G.T. and Pearson, R.W., 1991. Enhancing access to microdata while protecting confidentiality: Prospects for the future. *Statistical Science*, 6(3), pp.219-232;
5. Held, D. and McGrew, A., 1998. The end of the old order? Globalization and the prospects for world order. *Review of International Studies*, 24(5), pp.219-245;
6. Byrne, J. and Marx, G., 2011. Technological innovations in crime prevention and policing. A review of the research on implementation and impact. *Journal of Police Studies*, 20(3), pp.17-40;
7. Longe, O., Ngwa, O., Wada, F., Mbarika, V. and Kvasny, L., 2009. Criminal uses of information & communication technologies in sub-Saharan Africa: trends, concerns and perspectives. *Journal of Information Technology Impact*, 9(3), pp.155-172.